

STUDENTŲ PRIETARAI: TRADICIJOS TAŠA IR NAUJOVĖS

EGLĖ SAVICKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Straipsnio objektas – į magiją ar ateities spėjimus panašūs šiuolaikinių studentų prietarai, susiję su pasisekimu egzaminų / atsiskaitymų metu.

Darbo tikslai – 1) nustatyti vyraujančius šiuolaikinių studentų atliekamus maginius veiksmus ir naudojamus objektus; 2) išanalizuoti pačių studentų požiūrį į juos; 3) pamėginti nustatyti tradicijos tęstinumo požymius.

Tyrimo metodai – tipologinis lyginamasis, interpretacinis; medžiaga rinkta naudojant giluminį pusiau struktūruotą interviu.

Žodžiai raktai: studentų prietarai, liaudies tradicija, tikėjimai, magija, folkloras.

Įvadinės pastabos

Darbas paremtas 2006 m. pavasarį straipsnio autorės atlikto tyrimo duomenimis. Pasiremiant žvalgomojo tyrimo medžiaga, buvo sudarytas 13 dalių klausimynas, kuriame suformuluoti 39 pagrindiniai ir papildomi klausimai, ir atsitiktinės atrankos būdu apklausta šimtas Vytauto Didžiojo universiteto įvairių specialybių studentų (31 vaikinai ir 69 merginos). Ryškesnių skirtumų tarp vaikinių ir merginų praktikuojamų prietarų nepastebėta, tačiau merginos jų žino ir naudoja daugiau. Retai konkretus prietaras gali būti būdingas tik vaikinams arba tik merginoms, pavyzdžiui, barzdos neskutimas – tik vaikinams, galvos netrinkimas – tik merginoms.

Apklausa daryta universiteto patalpose, pateikėjus apklausiant po vieną, individualiai, jų atsakymai užrašyti tyrėjos ranka. Norint kiek galima daugiau sužinoti apie pateikėjų atliekamus maginius veiksmus ir jų turimus objektus, pasirinktas kokybinis tyrimas – atliktas giluminis pusiau struktūruotas interviu, fotografuoti pateikėjų amuletai ar talismanai. Kokybiniai duomenys atspindi tyrimo objektą, jo įvairovę ir specifiką; tai – įrodymai, pateikti žodžiais, vaizdine medžiaga ar kita forma (Ruane 2005: 12).

Prietaro bei *tikėjimo* sąvokos klausimyne nevartotos siekiant išvengti poveikio respondentų atsakymams. „Tyrimo išvadų patikimumas taip pat susietas su daugybe tyrėjo etikos aspektų. Nuo jų priklauso respondentų pasitikėjimas tyrėju, tarpusavio

kontaktų glaudumas“ (Ramanauskaitė 2002: 58). *Prietaro* terminas imtas vartoti pradėjus sisteminti surinktą medžiagą, kai paaiškėjo, kad tik penktadalis šiuolaikinių studentų teigė nuoširdžiai tikintys savo atliekamų veikslių ar turimų objektų veiksmingumu.

Pateikėjų atsakymai sisteminti atsižvelgiant į panašumus, bendrumus. Sakykim, vienai amuletų ar talismanų pateikėjų grupei priklausys studentai, turintys statulėles, kitai – žaislus, trečiai – papuošalus ir t. t. Tokiu pat principu sugrupuoti pateikėjų atsakymai pagal turimą laimingą skaičių, jo pasirinkimo motyvavimą, maldos kalbėjimo dažnumą, meldimosi motyvaciją ir panašiai.

Veiksmus, atliekamus siekiant konkretaus tikslo, etnologai laiko ilgaamžių pažiūrų išraiška ir vadina *tikėjimais, magija*. Supratimas, kas yra burtai, o kas prietarai, neretai skiriasi. Antai tautosakininkas Jonas Balys teigia: „spėjimai arba prietarai nuo būrimų arba burtų skiriasi tuo, kad pirmuoju atveju stengiamasi tik sužinoti, ką likimas lemia, vadinasi, tik smalsumą patenkinti, tuo tarpu burtuose norima tas likimas nukreipti sau pageidaujama linkme“ (Balys 1993: 258). Tuo tarpu Leonardas Sauka burtus ir prietarus sutapatina: „Liaudiški tikėjimai, prietarai – iracionalios įvairių reiškinių sampratos, nesisteminės, stereotipiškos. Dalis jų remiasi maginėmis nuostatomis, kitos siejasi su tikėjimais mitinėmis būtybėmis, nedaug – su vėlyvais religiniais vaizdiniais. O burtai yra taip pat prietarai ar tikėjimai, bet jie yra palydimi veiksmais“ (Sauka 2004: 13).

Kadangi, kaip minėta, dauguma šiuolaikinių studentų rimtai netiki praktikuojamų priemonių poveikiu, tai jų atliekamus veiksmus vadiname *prietarais*.

Pripažįstama, kad žmonės ir patys gali sukurti, atrasti naujų prietarų. Pavyzdžiui, moksleivis gerai parašo egzaminą su tam tikru rašikliu, ir nuo tada ši rašymo priemonė jam tampa laiminga. Visai taip pat jojimo varžybų dalyvis gali įsitikinti, kad per lenktynes jam geriausiai sekasi joti ant pilkų žirgų (Britannica 1998: 401).

Lietuvių tautosakos rinkėjai, skelbėjai bei tyrinėtojai (Balys Buračas, Marijona Čilvinaitė, Jonas Balys ir kt.) domėjosi tradicijoje gyvuojančiais gyvenimo trukmės, būsimų vestuvių, šeimos padidėjimo, naujojo derliaus, oro permainų ir kitų ateities įvykių spėjimais bei veiksmais, kurie buvo atliekami kalendorinių ir šeimos švenčių apeigų metu ar pradėdant įvairius sezoninius darbus (žr. Milius 2001), tačiau ryškiausią pradžią padarė Jonas Basanavičius – su talkininkais jis surinko daugybę burtų, tikėjimų, prietarų ir kitų su jais susijusių žanrų tekstų. J. Balio dėka daug šios medžiagos buvo sukaupta prieškarinio Lietuvių tautosakos archyve (žr. Sauka 2004: 22). Lietuviškų užkalbėjimų nemažai yra surinkę ir publikavę J. Balys (*Liaudies magija ir medicina*, 1951; *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*, 1986), suomis Viljo Mansikka (*Litauische Zaubersprüche (FF Communications)*, 1929, No. 87). Dalis šio mokslininko surinktų užkalbėjimų buvo spausdinta ir „Tautosakos darbuose“ (TD MAL).

Lietuvių užkalbėjimus, tikėjimus, jų struktūrą dabar tiria Daiva Vaitkevičienė (VLUŠ), užkalbėjimus – Marija Zavjalova ir Rita Balkutė (LLKC LM), šių dienų tikėjimus (moksleivių magiją, šiuolaikinius užkalbėjimų pokyčius) – Dovilė Kulauskienė. Kalbamai temai reikšmingas M. Zavjalovos straipsnis *Daiktų pasaulis*

lietuvių užkalbėjimuose (1998), kuriame autorė aptaria ir sugrupuoja užkalbėjimuose atliekamų maginių veikslių metu naudojamus tam tikrus objektus / daiktus, D. Kulakauskienės *Lietuvių agrarinė magija: XIX a. pabaiga–XX a. pirmoji pusė* (1999), taip pat *Užkalbėjimai* (2002). Pastarajame straipsnyje keliami klausimai apie magijos gyvavimo sąlygas, jos prasmę (Kulakauskienė 2002: 277).

Nors liaudies bei šių dienų magija susilaukė nemenko mokslininkų dėmesio, tačiau studentų prietariai dar netirti, tad ši sritis yra nauja ir aktuali.

Straipsnyje analizuojami šiuolaikinių studentų prietariai – nurodomi populiarūs ar retesni, ieškoma studentų praktikuojamų prietarų analogijų ar šiek tiek panašių dalykų seniau surinktoje medžiagoje (tikėjimuose, sakmėse, burtuose, užkalbėjimuose), taip pat mėginama nustatyti tradicijos tęstinumo ir naujovių santykį.

Nūdienos studentų praktikuojamiems prietarams palyginti su tradiciniais folkloro tekstais pasitelkta Lietuvių tautosakos archyvo medžiagos pagrindu Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje saugoma Tikėjimų kartoteka (toliau – LTA), remtasi J. Basanavičiaus ir J. Balio sukauptais medžiagos rinkiniais. Naudotasi ir 2004 m. išleistu pirmuoju publikacijų „Gyvoji serija“ elektroniniu leidiniu *Liaudies magija: užkalbėjimai, maldelės, pasakojimai XX a. pab.– XIX a. pr. Lietuvoje* (toliau – LLKC LM), kuriame pateikti užkalbėjimų tekstai, maldos, sakmės, įvairūs pasakojimai, su liaudies magija susiję tekstai, bei D. Vaitkevičienės parengtu elektroniniu sąvadu *Lietuvių užkalbėjimų šaltiniai* (2005).

Paplitę prietariai

Dauguma šiuolaikinių studentų mano, kad egzaminų rezultatai priklauso tik nuo to, kiek jie išmoka ir įsisavina dėstomą medžiagą, bet nemaža dalis yra tikinčių, jog gali padėti ir kai kurios priemonės, žino įvairių prietarų, susijusių su pasisekimu egzaminų metu. Aptarsime tuos prietarus, pradėdami nuo žinomiausių ir labiausiai paplitusių.

Šiuolaikiniai studentai praktikuoja skaičių magiją, maždaug 51 procentas jų teigia turintys laimingą savo skaičių ar skaičius. Minimi įvairūs „laimingi“ skaičiai nuo 1 iki 11, taip pat 13, 15, 17, 19, 22, 33, 67, 69, o dažniausiai – 5, 7 ir 9 (VDU ER 1195). Skaičių magija būdinga kai kurių studentų amuletams, svarbi atliekant tam tikrus maginius veiksmus, kalbant maldeles. „Laimingo“ skaičiaus pasirinkimą studentai motyvuoja įvairiai. Jis gali būti pasirenkamas dėl to, kad lydi studentą gyvenime (pvz., mokykloje sąrašė jis buvo penktas, krepšinio komandoje žaidė penktuoju numeriu ir pan.): *Turėdavau, kai „kašė“ žaisdavau, 7 nr.* VDU ER 1195/3; *Dažnai pasitaiko gyvenime tas skaičius* VDU ER 1195/15; *Todėl, kad mano laimingiausias skaičius nuo mažens. Klasė pastoviai 9[-tas] būdavau* VDU ER 1195/17, gali sutapti su jo gimimo data: *Nežinau. Visur rašo, kad laimingas. Gal dėl to, kad 7 mėn[esi] gimiau* VDU ER 1195/24. „Laimingą“ skaičių kartais pasako būrėja: *Būrėja išbūrė, kai maža buvau, gal 12 m.* VDU ER 1195/5, studentas atlieka testus ar laimi loterijoje: *Nes pagal testus, pateiktus žurnaluose, ar būrimus tai mano laimingiausias skaičius* VDU ER 1195/45; *Kažkaip kaip loterijose, būdavo, išeidavo* VDU ER 1195/37.

Gali būti argumentuojama ir tuo, kad skaičiai ką nors simbolizuoja (pvz., gausimą pažymį, begalybę, stiprybę), yra nelyginiai ir pan.: *Dėl to, kad reiškia begalybę, pati taip manau* VDU ER 1195/33. Svarbu ir tai, kad yra vidinis įsitikinimas, jog pasirinktas skaičius yra laimingas. Dažniausiai šiuolaikiniai studentai skaičių reikšmių nežino (~ 69 proc.), t. y. laimingais juos laiko atsitiktinai, ir tik apie 31 procentas jų vienaip ar kitaip paaiškina, kokiū būdu gebėjo perprasti skaičių reikšmes. Dauguma savo „laimingą“ skaičių turinčių studentų jų reikšmę sužino iš viešosios informacijos priemonių, rečiau – iš patirties ar artimų žmonių (VDU ER 1195).

Liaudies tradicijoje skaičiai irgi yra gana reikšmingi. Jie vertinti ne kaip pavieniai objektai, turintys apsauginę (praktinę) funkciją. Kaip ir šiuolaikiniams studentams, čia svarbu tam tikrų žodinių formulių tarimo, maldelių kalbėjimo, atliktų veiksmų ir jų metu naudojamų objektų skaičius:

Kas iškalbės tą maldele / Katrą dieną po tris [citatosė visur išretinta mano – E. S.] *kartus, / Seredoms, pėtnyčioms po septynius, / Tas nemiršte noglu smerčiu, / Nesudegste karštoj ugnij, / Nenuskęste nė vandenij* BsJK 169, nr. 18;

Radęs ankštį su devyniais žirniais, kad apeisi su jai apė vežimą devynis sykius ir inkiši ją į vežimo ašį, tai virs nor ant lygumos DŽT 430, nr. 20.

Ypač svarbūs skaičiai buvę liaudies medicinoje:

Kad žmogų apraukia gelta, net akys pagelsta, sykiu žmogus serga, tuomet reikia sugaudyti utėlių tris kartus po tris, gyvas suminkyti į duoną, į tris gamulkikes po tris gyvas utėles, ir nuryti visas tris gamulkikes – tuo gelta atsitaisys, ir žmogus pagys BsJK 128, nr. 12);

Raišo tą sąnarį neviryta, žalia, drobine gija arba raudona vilnone. Apriša, megzdami tris kartus po devynis mazgus, ir vynioja siūlą ne į save, bet nuo savęs, ir teip aprištą sąnarį liepia laikyti, kol nepagydyt BsJK 122, nr. 5).

Magiškas yra skaičiavimas atvirkštine seka:

megzdami mazgus skaito tokiu būdu: „ne devynis, ne aštuonis, ne septynis“ ir t. t. BsJK 122, nr. 6.

Tikima, kad vaidenasi tik nelyginiam žmonių skaičiui:

Dviem, keturiems, šešies ir t. t. žmonėms nesivaidina, bet kaip tik nelygus skaitlius, tai ir vaidinasi BsJK 140, nr. 2.

Pažymėtina, kad tradiciniame folklore skaičių magija dažnai yra tik viena iš magijos formų. Ji neretai papildo žodinį tekstą, apibrėžia maginių veiksmų atlikimo skaičių, naudojamų maginių objektų kiekį. Tuo tarpu studentų praktikuojamai skaičių magijai tai ne taip būdinga. Išskyrus tuos atvejus, kai maginiai veiksmai, maldos yra studentų neatsiejami nuo jų atlikimo skaičiaus arba kai amuletas yra susijęs su skaičių magija. Vis dėlto dažniausiai jie mini tiesiog „laimingus“ skaičius ir su pasisekimu per egzaminą konkrečiai jų nesieja.

Studentai pripažįsta ir egzamino sėkmę lemiančius maginius veiksmus. Juos teigia atliekantys 42 procentai studentų, tačiau tokių veiksmų įvairovė nėra didelė. Žegnojimąsi mini maždaug 7, beldimą į medį – 69, spjovimą per petį – apie 72, kumščių

laikymą – apie 17 procentų apklaustų studentų. Dažniausi veiksmai – spjovimas per petį ir beldimas į medį. Daugumai studentų aktualus veiksmų atlikimo skaičius – trys kartai. Retas studentas žegnojasi ar laiko kumščius. Apie „efektyvius“ veiksmus studentai dažniausiai sužino iš artimų žmonių, rečiau – iš interneto, knygų ar apskritai nežino (VDU ER 1195).

Folkloro tekstuose maginių veiksmų įvairovė gana didelė, jie atliekami tam, kad susapnuotum mylimąjį, priešauktum lietu, išvaikytum audros debesį, gelbstintis nuo sąnarių ligų, išnirimo, rožės, apgamų, nužiūrėjimo ir kt. Pavyzdžiui:

... *Apgamus gydydavo, kaip jaunas mėnulis būna. Tik pati pirma diena, kai pasirodo. Reikdavo pakviest tą žmogų, ir kai pamato [jauną mėnulį], iš vietos nežengia nė vieno žingsnio. Atkalba maldelę ir vandens atneša, nuplauna, ir nunyksta [apgamas]* LLKC LM;

Turėdami naują ar jauną gyvulį nerodo tam, kuris prieš apžiūrėjimą nenusispauna tris kartus, kitaip gali pakenkti akys ar šiaip koku būdu „nepašcheslyviti“ BLŽPT 144, nr. 2298.

Maginiai veiksmai būtini ir darbų sėkmei užtikrinti:

Meškeriot einant svaidoma pagaliais (tą, kuri[s] eina), kad jam sektųsi LTA 2446/191;

Kai kas pradeda aust, eina pas ką ko nors skolint. Jeigu gaus paskolint – audimas seksis, o jei ne, audimas nesiseks LTA 321/34–11.

Mitologinėse sakmėse, kurių siužetai yra priskirti tipui 1.1.1.17. *Herojus paveikia personažą ar objektą ypatingu veiksmu ar priemone*, žmogus sušeria šermukšnio lazda, rožiniu, atžagaria ranka gyvūnui ar žmogui, pavadina būtybę vardu, brėžia aplink save ratą, meldžiasi, gieda šventas giesmes, žegnoja ar krikštija mitinę būtybę, pats žegnojasi ir panašiai. Šie ypatingi veiksmai atliekami ir norint suvaržyti, pašalinti ar nukenksminti pavojingą būtybę (t. y. jiems būdinga apsauginė funkcija), ir siekiant gauti materialinių gėrybių (Kerbelytė 2001: 156).

Minėti siekimai yra aktualūs ir šiuolaikiniams studentams, tačiau skiriasi jų konkrečios formos (siekiami ne apsisaugoti nuo pavojingų būtybių, gauti materialinių gėrybių ir kt., o konkrečiai sėkmės egzamine) ir naudojamasi šiek tiek kitokiomis priemonėmis. Iš folkloro tekstų matyti, kad studentai iš liaudies tradicijos perėmė ir išlaikė tokius maginius veiksmus, kaip žegnojimasis ir spjovimas. Tiesa, nėra aišku, ar šie jų maginiai veiksmai greta praktinės sėkmę lemiančios funkcijos atlieka ir apsauginę.

Iš sakmių, užkalbėjimų, tikėjimų tekstų matyti, kad svarbūs ne tik patys maginiai veiksmai (pvz., žmogus krikštija, žegnoja pavojingą mitinę būtybę, įspėja jos vardą), bet ir juos atliekant naudojami objektai. Šiuolaikiniai studentai sakosi tam reikalui pasitelkiantys amuletus ar talismanus. Nėra duomenų, ar jie šias sąvokas vartoja kaip sinonimus, tuo tarpu autorė jas skiria ir studentų turimus amuletus ar talismanus grupuoja pagal jų nešiojimo būdą: „Amuletas [lot. *amuletum* < arab. *himalat* – kas nešiojama ant sąvės], daiktas, tariamai turintis magiškos galios, saugantis nuo nelaimių ir kt. blogio (Žodynas 1985: 29); „Talismanas – [pranc. *talisman* < persų k. *tilis-*

man (dgs.) < arab. *tilasm* – magiškas paveikslas], daiktas, jį turinčio (ir ppr. su savimi nešiojančio) įsitikinimu, teikias laimės, pasisekimo“ (ten pat: 480). Esminių skirtumų tarp amuleto ar talismano funkcijų nepastebėta. Apsauginė funkcija sumišusi su praktine amuleto ar talismano funkcija.

Amuletus ar talismanus teigia turintys 34, seniau turėję – 2, neturintys ir niekada neturėję – 64 procentai studentų. Tarp šiuolaikinių studentų yra populiarūs tokie amuletai: žiedai, grandinėlės, pakabučiai (pvz., gintaro gabalėlis ant odinės juostelės), ant kojos dėvimas karoliukų vėrinėlis, net aprangos elementai (pvz., apatinės kelnaitės). Atsižvelgiant į studentų turimų objektų buitinę paskirtį, išskirtos dvi amuletų grupės: 1) amuletai – papuošalai, 2) amuletai – aprangos elementai.

Talismanams priskirtini įvairūs rašikliai, Mergelės Marijos paveikslėlis, rožinis, širdelė, kulka, raktų pakabukas (metras), doleris, rutuliukai, drambliukas, skarabėjus, gilė (VDU ER 1195). Jie yra „su savimi nešiojami“ maginiai objektai. Išskirtos tokios talismanų grupės: 1) talismanai – krikščioniški religijos objektai, 2) talismanai – statulėlės, 3) talismanai – rašomosios priemonės, 4) talismanai – nusirašymo priemonės (studentų vadinamos „špargalkos“), 5) talismanai – pinigai, 6) talismanai – karinės pramonės gaminiai, 7) talismanai – matavimo priemonės, 8) talismanai – medžio vaisiai. Net apie 47 procentai visų studentų turimų amuletų ar talismanų sudaro amuletai-papuošalai, maždaug 21 – talismanai-statulėlės, apie 9 procentus – talismanai-rašomosios priemonės ir kt. Amuletai ar talismanai dažnai yra padaryti iš metalo (sidabro, geležies, aukso), akmens (gintaro, krioštolo), rečiau – iš popieriaus, plastiko, medžio, gipso, gumos, stiklo, porceliano (VDU ER 1195). Dažnai studentai teigia, jog medžiagai, iš kurios yra padarytas amuletas ar talismanas, ypatingos reikšmės neteikiantys: *Ne. Neturi reikšmės tiek medžiaga, kiek kad padovanotas yra* VDU ER 1195/30; *Nemanau, viskas priklauso nuo to, kiek tiki to amuleto galia, nes daug ką duoda savižtaiga* VDU ER 1195/22; *Na, nežinau. Šiaip nemanau. Tai tik pripažįstu kaip rankų darbą ir gerą žmogaus energiją įdėtą* VDU ER 1195/10. Tuo tarpu tradiciniuose užkalbėjimuose atliekamų maginių veiksmų metu naudotų objektų pavidalas ir medžiaga yra reikšmingi. Pavyzdžiui, manyta, kad geležis galinti padėti išgydyti ligą ar numalšinti skausmą (Zavjalova 1998: 151).

Amuletai – sidabrinė grandinėlė, pakabutis, kryželis ir koją juosiantis karoliukų vėrinėlis
Fotografavo Eglė Savickaitė 2006

Nors studentai neteikia didelės reikšmės medžiagai, iš kurios padarytas amuletas ar talismanas, vyrauja metaliniai (sidabro, geležies, aukso) amuletai – papuošalai ir akmeniniai talismanai – statulėlės. Dauguma studentų amuletus ar talismanus gauna dovanų iš artimų žmonių: mamos, tėčio, močiutės, draugų, kai kurie nusiperka juos kitame mieste (Vilniuje, Palangoje) ar kitoje šalyje (pvz., Norvegijoje). Tik vienas studentas sakėsi amuletą pasidaręs pats (VDU ER 1195).

Liaudies magijoje, norint apsaugoti / apsisaugoti, reikia panaudoti ne bet kokį aplinkos objektą, o patikrintą ilgalaikės tradicijos. Pavyzdžiui, iš sakmių tekstų matyti, kad, norint apsisaugoti nuo laumių, reikia prieš einant miegoti galvūgalyje pastatyti veidrodį; šilkinė skarelė paveikia gyvačių karalių, šermukšnio rykštė padeda apsiginti nuo vilkalotų, velnio ir gydo nuo nuomario, sidabrine saga, kulka, žiedu nušaunamas velnias ar ragana ir pan. (Kerbelytė 2002: 70–304). Maginis veiksmas ir maginis objektas tradicijoje yra neatsiejami vienas nuo kito, t. y. visada pasakoma, ką su daiktais reikia daryti: šilkinę skarelę reikia patiesti ant žemės, rykšte mušti, sidabrinę sagą, kulką, žiedą – iššauti.

Liaudies tikėjimuose, užkalbėjimuose, burtuose maginės galios turinčių objektų taip pat gausu, tai – sidabrinis rublis, iš šventintos žvakės nulipdytas kryželis, šventinta žvakė, šventas paveikslėlis, kryželiai, medalionai, rožinis, auksinis žiedas, iš konkrečios vietovės paimti akmenėliai, raudonas akmenukas, pinigas / kapeika, kiškio koja ir kt. Tais daiktais reikia ir mokėti naudotis, žinoti jų paskirtį:

Norint, kad kviečių žvirbliai nelestų, tai sėjant reikia į sieką įdėti raudoną akmenuką, kurį paskui, pargrįžus namon, atpakalia ranka įmesti reikia į šulnį BsJK 107, nr. 36;

Kai sviestų plaki ir nesiplaka, reikia žiedas išmesti – susiplaks LTA 2430/271;

Jei nori, kad sviestą greit sumuštum, reikia sukalbėti mušant tris sveikamarijas arba rublį įmesti į grietinę LTA 1542/47.

Reikia pažymėti, kad bažnyčioje šventintus daiktus žmonės laikė tiesiog magiškais, tikėjo, kad jie patys iš savęs turi galios apsaugoti (pvz., šventinta žvakė, šventas paveikslėlis ir kt.). Tačiau tai yra vėlyvesnis reiškinys, nes panašūs maginiai daiktai užėmė seniau naudotų šermukšnių, barkūnų, dilgėlių, epušės šakų ir kt. vietą (Balys 1986: 17–18). Šiuolaikiniai studentai taip pat turi religinės tematikos objektų (kryželį, rožinį, šventą paveikslėlį), kaip maginiai objektai išlieka ir pinigas (doleris), kulka, žiedai, akmenukai.

Minėtina, kad dalis studentų prieš egzaminus meldžiasi (34 proc. teigė kalbantys maldą prieš egzaminus, 66 proc. – nekalbantys). Labiausiai paplitusios jų pačių sukurtos maldos (VDU ER 1195), kurioms būdinga laisva forma, tiesioginis kontaktas su Aukščiausiuoju ir improvizacija (maldos kaskart vis kitokios): *Tiesiog paprašau Dievo, kad pasisektų* VDU ER 1195/13; *Paprašau pagalbos Dievo, apgailestauju dėl padarytų nuodėmių, padėkoju už sėkmę* VDU ER 1195/91. Bažnytines maldas („Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Angele sarge“ ir kt.) prieš egzaminus kalba retas studentas (VDU ER 1195). Įdomu, kad daugelis studentų maldos nesieja su universiteto aplinka. Malda jiems asocijuojasi su bažnyčia: *Šiaip tai ne, bet jeigu nueinu į bažnyčią, tada dėl egzų prašau, kad sektųsi* VDU ER 1195/9. Tai gali būti viena priežasčių, kodėl dauguma studentų teigė prieš egzaminus nesimeldžiantys.

Liaudies tradicijoje maldų būta įvairių. Jos turėjo ir apsauginę, ir prašymo funkcijas. Maldomis siekiama apsaugos, globos, palaiminimo, sėkmės:

Šventas N (savo vardą), patronai mano, / Melskis ir užtaryk už dūšių mano, / Kad aš nenumirčia be tikro, be kūno, be kraujo, be švenčiausio sekremento, be paskutinio patepimo <...> BsJK 168, nr. 15;

Kas tą maldele rytą vakarą kalbės, / Šviesus rojus atidaryts, / Tamsi pekla uždaryta BsJK 170, nr. 21.

Pačių maldų įvairovė tradicijoje buvus kur kas didesnė, palyginti su studentų savos kūrybos maldomis. Maldos sakytos laimei, geram ir laimingam gyvenimui, sveikatai užtikrinti, prašant pagalbos ūkinėje veikloje, orams pakeisti ir t. t. (LLKC LM). Svarbus buvęs žodinis tekstas, maldos kalbėjimo skaičius (pvz., du, trys, septyni kartai) ir laikas (savaitės diena, vakaras ar rytas ir pan.).

Maldos gali būti ir vienas iš užkalbėjimus, taip pat tikėjimus sudarančių maginių elementų:

[Užkalbėjimas nuo gyvatės.] *Reikia drąsiai persižegnoti ir drąsiai kalbėti taip: Žemės karaliene, dangaus evediene, mes tavi laukiam, sauly ir mėnu tebūnie. Kokio plauko kundo – ne iškadys. (Šitie žodžiai reikia iškalbėti neatsidusus, ir ant galo kalbasi „Sveika, Marija“ irgi neatsidusus)* TD MAL 8/14;

Duoną minkant ir kepant reikia peržegnoti ir sukalbėti „Tėve mūsų“ LTA 1442/46;

Kiek randi košėje spirgų, tiek reikia sukalbėti sveikamariju, gerai seksis LTA 507/31–87.

Studentui taip pat yra svarbu, kiek kartų malda yra sukalbama, išlieka jos apsauginė ir prašymo funkcijos, bet žodinis tekstas čia jau nebe toks aktualus.

Taigi matyti, kad šiuolaikinių studentų prietarai yra gana įvairūs, bet ne itin nutolę nuo liaudies tradicijos. Magija žmogui buvo svarbi anksčiau, reikšminga ir dabar, tačiau ji kinta, t. y. prisitaiko prie šiuolaikinio individo poreikių, atsiranda naujovių.

Reti prietarai

Nedaug studentų teigė, jog jiems svarbūs prieš egzaminus aplankantys sapnai. Kai kurie jų sėkmę siejo su naujų daiktų, drabužių pirkimu sesijos metu. Vienas kitas sakėsi prieš egzaminą neskutąs barzdos, kai kuri studentė netrenkanti galvos, į egzaminą einantys tam tikru maršrutu / keliu. Prieš egzaminus susapnuotiems sapnams reikšmę teikia 18, egzamino sėkmę sieja su naujo daikto, drabužio įsigijimu – 19, barzdą skuta / neskuta, galvą plauna / neplauna prieš egzaminus – 19 procentų studentų. Tuo tarpu tik 5 procentai studentų vienaip ar kitaip pripažįsta turintys savo išskirtinį maršrutą / kelią, kuriuo eina į egzaminą (VDU ER 1195).

Minėtini įvairūs sapnai, reiškiantys egzamino pasisekimą / nepasisekimą. Sėkmę studentui gali reikšti susapnuoti barniai, pykčiai, nesėkmės, nelaimės: *Jei susapnuoji kad gaunu blogą pažymį, tai viskas bus gerai* VDU ER 1195/76; *Jei susapnuoji, kad bus sunku, nieko nemoki, tada realybėje būna lengva* VDU ER 1195/39. Blogos emocijos sapne irgi aiškinamos tiesiogiai: *Jei sapnuoji, kad neišlaikau arba randa konspektus dėstytoja, pagauna nusirašant* VDU ER 1195/48; *Kurie būna liūdni,*

aišku, susiję su liga, blogiu. Galima koją nusilaužt, ranką, galima egzą susapnuot VDU ER 1195/97. Sėkmė prognozuojama, jei sapnuojamos pramogos, pasilinksminimai, malonios emocijos: *Man asmeniškai geri sapnai. Kartais sapnuoju, kad nusirašau, ir gaunu gerą pažymį* VDU ER 1195/45); *Gerai sapnai, kur sapnuoju, kad pasiseka per egzaminą, tave įvertina gerai. Kai skrendu, peršoku per griovį* VDU ER 1195/51. Geros emocijos sapne gali būti aiškinamos ir atvirksčiai – kaip būsimos nesėkmės ženklas: *Susapnuotas dešimtukas ar lengvas egzaminas [reikia, kad egzaminu nepasiseks išlaikyti]* VDU ER 1195/81. Nesėkmę taip pat pranašauja susapnuotos tam tikros spalvos, daiktai: *Kai raudoną spalvą sapnuoji, [nepasiseks]* VDU ER 1195/42; *Jeigu sapnuoji bulves ar ką nors su tuo susijusio, tai bus negerai* VDU ER 1195/29. Dažniausiai sapnų reikšmes studentai sužino iš artimų žmonių arba iš savo patirties, t. y. remiasi sapno ir netrukus atsitikusio įvykio stebėjimais.

Liaudies tradicijoje sapnų aiškinimų būta įvairių. Jie galėjo būti paremti žodžių panašumo, analogijos principu, priešpriešos būdu ir kt. (Višinskaitė 2007: 24–25). Tarp studentų vyrauja priešprieša paremtos sapnų interpretacijos, o tradicijoje, pasak Astos Višinskaitės, tokiu būdu sudarytų sapnų aiškinimų nėra daug (ten pat: 25). Šiuolaikinių studentų sapnų aiškinimams taip pat yra būdingas tiesioginis sapno aiškinimas. Rečiau jie sapnuoja ir aiškina tam tikrus objektus ar spalvas, nors tradicijai tai labai būdinga.

Tik maža dalis studentų tiki, kad naujų daiktų, drabužių pirkimas turi teigiamos ar neigiamos įtakos egzaminu rezultatui. Apie 90 procentų jų sudaro studentės merginos ir tik apie 10 procentų – vaikinai. Naujų daiktų, drabužių pirkimas sesijos metu daugumai studentų (~ 47 proc.) yra susijęs su pakilesne nuotaika, kuri gerai veikia egzaminų rezultatus, rečiau – su atsipalaidavimu ar pinigais: *Galbūt turi – pakelia nuotaiką, jei nesiseka. Geros įtakos turi* VDU ER 1195/16). Tačiau retai studentai tai sieja su konkrečiu poveikiu egzaminui: *Nauji daiktai pakelia nuotaiką, bet nekreipiu dėmesio, ar šiaip kokią dieną perku, ar per sesiją* VDU ER 1195/20. Liaudies tradicijoje esama tikėjimų, susijusių su naujų daiktų pirkimu. Tam turi būti palankus laikas, t. y. tinkama mėnulio fazė:

Viską reikia pirkti senugalyje; jaunam pirkti daiktai greičiau genda BsJK 145, nr. 1).

Pasitaiko tikėjimų, susijusių su daikto / objekto naujumu:

Naują duonos kepalą nereikia vakare prareikti, nes, teip darant, namuose žus skalsa BsJK 105, nr. 12;

Kas gyvas pirmas eis į naujai pastatytą trobesį, turės mirti. Todėl pirma reikia eiti ne pačiam, bet įvartyti kokią nenaudį gyvulį BR 126, nr. 66.

Naujas daiktas gali turėti ir apsauginę funkciją:

Jei jaunam mėnesį gimsti, tai tam akys einant kenkia, tad einant į žmones, reikia naują adatą krūtinėn išsimeigti BR 42, nr. 620;

Naujagimį reikia priimti ant naujo, švaraus drabužio ir neplikomis rankomis, tada jis bus laimingas ir dalingas BR 21, nr. 260.

Gali būti, kad ir šiuolaikiniai studentai mąsto panašiai, sakydami, jog naujų daiktų ar drabužių pirkimas sesijos metu yra teigiamas dalykas.

Higienos reikalavimų laikymasis ar nesilaikymas (galvos netrinkimas, barzdos neskutimas) prieš egzaminus tarp šiuolaikinių studentų yra žinomas, bet, kaip minėta, ne itin dažnas reiškinys. Teigiamą ar neigiamą galvos neplovimo įtaką egzaminio rezultatui mini tik studentės merginos, o barzdos neskutimas prieš egzaminus – išskirtinis studentų vaikinų praktikuojamas / nepraktikuojamas veiksmas. Dauguma vaikinų pabrėžia, esą neskutantis barzdos, kad išlaikytų egzaminą: *Nu, per egzą neskutu, po egzo. Sužinojau iš draugų VDU ER 1195/89; Taip, kartais turi įtakos barzdos neskutimas. Paprasčiausiai įprotis, be to, krepšininkai (kai kurie) irgi neskuta barzdos vardan sėkmės VDU ER 1195/95. Tuo tarpu studentės merginos galvos netrinkimą daugiau sieja su nemalonia būseną, diskomfortu: Turi. Nenorėčiau su niežtinčia galva laikyt egzo VDU ER 1195/91.*

Liaudies tradicijoje tam tikromis dienomis drausta šukuotis plaukus:

Blovieščiaus rytą gaspadinės nešukuojas nė mergelėm savo laidž šukuotis čiuprynų – kad vištos nekastų rasodninykų nė darželių mergelėms BsJK 179, nr. 13.

Ligonio galva nešukuota ir burna neprausta norint nuo jo pašalinti personifikuotą ligą:

Jeigu drugys merga, tai nešukuoti galvos nė burnos prausti ligoniui. Merga pasibridys ir pames BsJK 132, nr. 44.

Taigi kai kurių higienos reikalavimų nesilaikyta manant, kad tokius pat veiksmus gali pakartoti naminiai gyvūnai ir pakenkti augalijai, arba siekiant pašalinti pavojingą mitinę būtybę. Prakaitas laižytas norint apsisaugoti nuo ligų:

Slogos, gripas, karštligė, džiova, maras, kolera ir sipelis yra limpamos ligos. Jeigu nori, kad karštlige neužsikrėstum, reikia, sako, prakaito iš po pažasčių palaižyti LTA 1415/119.

Pernelyg didelė buitinė švara taip pat dažnai siejama su nepasisekimu:

Duonkepės nevalyk (neiššluok, neišgrandyk), paskiau nesiseks duoną kepti LTA 606/103;

Rengiantis žmogui kelionėj, negalima šluot stubos, nes jam nesiseka kelionė LTA 415/143–15.

Lietuvių agrarinėje magijoje barzdos želdinimas, plaukų kirpimas, nagų auginimas prieš sėją dažniausiai priskiriamas imitacinei magijai. Barzda, ilgi plaukai gretinami su rugių vešlumu, javų ilgumu ir kt. (Kulakauskienė 1999: 114).

Aiškliai matyti, kad liaudies tradicijoje vyrauja apsauginė higienos nesilaikymo funkcija; higienos priemonių nenaudojimas daugiau siejamas su pasisekimu.

Tuo tarpu šiais laikais higienos reikalavimų nesilaikymą studentės aiškina kiek kitaip: galva netrenkama, nes bijomasi „išplauti“ žinias: *Taip, prieš egzaminą, po mokymosi neplaunu galvos, nes sakoma, kad viskas, ką išmokai, išsiplaus VDU ER 1195/59.*

Vos keletas studentų vienaip ar kitaip pripažino, jog einant į egzaminą svarbus ir tam tikras maršrutas, kelias. Teigiama, jog geriausia eiti pačiu tiesiausiu, trum-

piausiu keliu: *Visą laiką važiuoju tiesiausiu (trumpiausiu) maršrutu, nes skubu labai* VDU ER 1195/72. Kartais minimas įprastas kasdieninis kelias: *Nu, kaip ir mano kasdieninis kelias yra man kartu ir išskirtinis, laimingas* VDU ER 1195/4. Liaudies tradicijoje šio prietaro rasti nepavyko.

Išvados

2006 m. atlikus tyrimus paaiškėjo, kad šiuolaikiniai studentai dažniausiai praktikuoja prietarus, susijusius su maginiais veiksmais, maldomis prieš egzaminus, skaičių magija, amuletais ar talismanais, bet retai – susijusius su prieš egzaminą aplankančiais sapnais, naujų daiktų, drabužių pirkimu, higienos priemonių naudojimu, tam tikru keliu ar maršrutu.

Gretinant tyrimo metu surinktus duomenis apie šiuolaikinių studentų turimus prietarus su tradiciniu folkloru, šiek tiek išryškėjo tradicijos tęstinumo tendencija. Be abejo, tradicija modifikuojama, t. y. papildoma naujovėmis ir pritaikoma šiuolaikinio žmogaus poreikiams. Tačiau kitimas jokiū būdu nereiškia, kad maginiai veiksmai ir priemonės tapo neaktualios ar visiškai prarado ankstesnę savo funkciją. Dažniausiai vyrauja praktinė, apsauginė funkcija.

Tik penktadalis studentų nuoširdžiai tiki savo atliekamais maginiais veiksmais ar turimais objektais. Kadangi kai kurie jų rimtai netiki magijos veiksmingumu, išryškėja veikslių žaidybinė funkcija. Atlikdami tam tikrus veiksmus ar naudodami amuletus, studentai vis dėlto prisideda prie tradicijos sklaidos.

Palyginti su tradicine magija ir tikėjimais, šiuolaikinių studentų prietarai yra kur kas laisvesnio pobūdžio, paprastesni, individualesni, juose sumažėjusi žodžių svarba. Senojoje tradicijoje kartu vartotos kelios magijos formos (pvz., žodinė formulė + maginis veiksmas + veiksmo ar žodžių kartojimas), o šiuolaikiniai studentai dažniausiai vartoja pavienes formas, tik kai kurie maginiai veiksmai yra neatsiejami nuo jų atlikimo skaičiaus.

Sapnų aiškinimai, prognozuojant ateities rezultatą, naujų daiktų, drabužių įsigijimas, išskirtinis kelias, maršrutas ir maldos tarp studentų yra tos maginio individualizmo sritys, kuriose neįaučiama viešosios informacijos priemonių poveikio, nes tuos dėsningumus jie atranda patys, remdamiesi savo patirtimi. Taigi šiuolaikiniai studentai ne tik perima magijos elementus iš tradicijos, ne tik juos modifikuoja, bet ir kuria naujus.

ŠALTINIAI

- BLŽPT – Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: Lietuvių liaudies tradicijos*, Silver Spring, Md., 1986.
- BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius, 2004.
- BR – Jonas Balys. *Raštai*, t. V, parengė Rita Repšienė, Vilnius, 2004.

- DŽT – Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, t. 2: *Pasakos. Patarlės. Mįslės*, parengė Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Leonardas Sauka, Vilnius, 1984.
- LLKC LM – *Liaudies magija: užkalbėjimai, maldelės, pasakojimai XX a. pab.–XXI a. pr. Lietuvoje*, sudarytoja Rita Balkutė, spec. red. Marija Zavjalova, Vilnius, [CD-ROM], 2004.
- LTA – Lietuvių tautosakos archyvo medžiagos pagrindu Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje saugomi folkloro tekstai
- VDU ER – Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštynas
- VLUŠ – *Lietuvių užkalbėjimų šaltiniai*: Elektroninis sąvadas, sudarė ir parengė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius, (CD-ROM), 2005.
- TD MAL – V. J. Mansikka'o archyvo lituanistika, *Tautosakos darbai*, 2000, [t.] XII (XIX), p. 286–316.

LITERATŪRA

- Balys Jonas 1986. Įvedamosios pastabos, kn.: *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: Lietuvių liaudies tradicijos*, Silver Spring, Md., p. 11–18.
- Balys Jonas 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės: Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*, Vilnius.
- Britannica 1998. *The New Encyclopaedia Britannica*, [vol.] 11, Chicago–Auckland–London–Paris–Rome–Seoul–Sydney–Tokyo.
- Kerbelytė Bronislava 2001. *Типы народных сказаний: Структурно-семантическая классификация литовских этимологических и мифологических сказаний и преданий = The Types of Folk Legends: The Structural-Semantic Classification of Lithuanian Legends*, Sankt-Peterburg.
- Kerbelytė Bronislava 2002. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius.
- Kulakauskienė Dovilė 1999. Lietuvių agrarinė magija: XIX a. pabaiga–XX a. pirmoji pusė, *Darbai ir Dienos*, [t.] 11 (20), p. 95–119.
- Kulakauskienė Dovilė 2002. Užkalbėjimai, *Darbai ir Dienos*, [t.] (31), p. 277–284.
- Milius Vacys 2001. *Lietuvių etnologijos bibliografija*, Vilnius.
- Ramanauskaitė Egidija 2002. *Šiuolaikinės kultūros fenomenų tyrinėjimai: Metodinė mokymo priemonė*, Kaunas.
- Ruane Janet M. 2005. *Essentials of Research Methods: A Guide to Social Science Research*, United Kingdom.
- Sauka Leonardas 2004. Įvadas, kn.: *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius, p. 5–22.
- Višinskaitė Asta 2007. *Lietuvių liaudies sapnų aiškinimai ir pasakojimai apie sapnus: sandara, funkcionavimo specifika, reikšmės*: [Daktaro disertacija], Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Zavjalova Marija 1998. Daiktų pasaulis lietuvių užkalbėjimuose, *Tautosakos darbai*, [t.] VIII (XV), p. 149–162.
- Žodynas 1985. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius.

THE STUDENTS' SUPERSTITIONS: CONTINUATION OF TRADITION AND INNOVATIONS

EGLĖ SAVICKAITĖ

Summary

The research deals with the contemporary superstitions practiced at the Vytautas Magnus University student community. The subject of this investigation is students' superstitions related to success or failure at the exams.

The purpose of this research is to analyze the basic superstitions, irrational actions or objects that the nowadays students use to ensure success and prevent failure at the exams. It is also important to reveal the attitude of the students themselves towards the actions that they use or convictions that they have formed and to try grasping some indications of the continuation of tradition.

The work is based on the material gathered in spring of the 2006, when 100 of the University students were questioned by means of a partly structured interview (using questionnaires). The accumulated data was systematized typologically. Various kinds of the students' amulets, omens, and actions allegedly influencing the forthcoming events were discussed.

In order to prevent influencing the answers of the respondents, neither concept of superstition nor belief was used in the questionnaire. The concept of superstition was introduced only while systematizing the material, when it became clear that only one fifth of the nowadays students affirmed their sincere belief in the actions they practiced or the objects they possessed. The notion of superstition is perceived in this work as an irrational relic from certain standpoints of the past.

In order to seek out some parallels or similarities to the superstitions practiced by the nowadays students, the earlier folklore materials (beliefs, legends, sorcery, and incantations) were investigated, and relations between the continuation of tradition and innovations were discovered.

Gauta 2008-04-14